

"עיר היונה" לנתן אלתרמן [1]

עם קבלו פרס ביאליק

שלום קרמר

שירתו של נתן אלתרמן מתייצבת עתה כולה לפני העם, ולאו דוקא בערכיה החברתיים המדיניים החולפים, אלא בערכיה האמנותיים־התרבותיים הקבועים, לאחר שנתבצרה ונתגוונה ב"עיר היונה", ששירת הציבור ושירת היחיד עלו בו בקנה אחד, ולא עוד אלא נתמזגו כדי מיזוג אחד, לאחר שחסמה את חוליותיה בשלל מוטיבים בתפארת של ביטוי – היא נערכת אל דינו של עם ואל דינה של ספרות. שוב אינה מסתפקת באהדת ההמונים אל פזמוניה ברשות הציבור, ובהסתגרות המודרניסטית של חסידים יודעי חן ברשות היחיד – והריהי מטפסת ועולה בכל מסכת נושאיה ובכל מערכת כליה אל ההכרה הלאומית ההיסטורית.

אכן שירה חדשה היא. עם חליפות הזמנים והרוחות מתחדשת והולכת התודעה הפיוטית בלא שייפגעו הערכים המקויימים בשירת העבר. שירה שאינה מחדשת את נושאיה ואת כליה מתקופה לתקופה סופה שהיא מתה. גם תודעתנו השירית נלטשה מחדש, עד שכיום אין שום מחיצה בינינו לבין שירת אלתרמן – לא תקלה של הבנה ולא שמץ־נטיה להתנכרות. תפיסתנו השירית החריפה ונתחדדה וכל סוד ורז בשירה זו שוב אינו עומם אותנו, וכבר היא ידועה ולמודה לתינוקות של בית־רבן, וכל הממשיך לדבר על סתומותיה וערפיליה – מוטב שיוקיר רגלו מתחום השיר בכלל. השירה העברית הלאומית לא תיבנה אלא על ידי הרכבת החדש שבשירת ההווה על המשומר בשירת העבר.

דין הוא וכורח של התפתחות. בדין ובכורח זה כבשה לה שירת אלתרמן תחומים חדשים, נושאים ומוטיבים חדשים, וגם דרכים ואמצעים חדשים. שידוד המערכות

[1] נדפס בעיתון " הארץ", תרבות וספרות , 10 בינואר 1958

נערך "לכל אורך החזית", מן התימאטיקה ועד הסגנון הפיוטי, מהרכבה חדשה של סממני הנפש ועד לנצורי הקומפוזיציה והטכניקה. כשם שאינה חוככת לשיר את הכורוניקה [!] האחרונה של המאורעות, כן אינה נרתעת לשיר את שירת ההוויה היום־יומיתואת שירת ההוויה האזרחית, וכשם שהיא עומדת להגדיר הגדרה פיוטית את העצמים והמושגים, המשמשים אותנו בחיינו הציבוריים והאישיים, כן היא תוהה על דרכי אדם ועולם. היא שרה בענוות־צניעות ובגמגום שבהתאפקות עניינים העומדים ברומו של עולמנו הלאומי, והיא שרה התלהבות ובפאתוס הוויות רגילות מן השוק, חוויות החיים שלא באו עד עתה בסוד השיר.

במתח רב, בחריפות של ביטוי ובעליצות־נפש שר אלתרמן את שירת ההוויה החילונית שלנו. אין הוא חושש לערוך את שירתו קרוב־קרוב אל ההמונים. בהתפעמות הבונה שבלב, הוא שר את שירת תל־אביב החילונית, את שירת הפרוור הרועש והצוהל, זמר למלאכה ולעבודה. זמר לאנשים הפשוטים, שהוויתם – שירה, ושתיקתם – פיוט, זמר לעוסקים מלאכה, במסחר ובתרבות, שבהתעסוקתם מקיימים את העיר שצצה בין־יום, ומעידים על התמדת פלאיותה. שיר־זמר לספר, לנער־הדואר ולעלמה האחת החיננית, הנשקפת מבבואת עיניו.

"וחייה דוברים המלה

ומתיה צופים ברב־שקט

ועל כך נוצת־עט אמולה

בחדרנו עם ערב חורקת"

(עמ' 162)

הוויה חילונית מפורטת זו מתרוממת בשירתו של אלתרמן כדי סמל לכל המהותי ולכל ההוויתי בחיינו היום־יומיים. גם את שירת ההוויה האזרחית, שהיא יסוד לכל חיים מדיניים שר אלתרמן ברגשי הפלאה ובהערצה מאופקת. והוויה אזרחית זו מהי אומרת? – הרי זו החירות לחיות חיים אישיים מלאים, לשמוח בקטני־יום, בהבלותם של פרטים והכוננות הפשוטה והמובנת מעצמה להגן בחרוף־נפש על חירות זו, השמחה בהוויה והנכונות למות עליה – הרי זו כל תורת החירות.

שמה החי לא בשיט חנוט,

שמה חבוי בדברים של הבלות,

שמה הגוי רק בדרך למות,

אך פרטיה החיונו כמים.

(עמ' 166)

קשה לו לאלתרמן לשיר שיר פאטריוטי גלוי לארצו, וביחוד לאותם מבניה המקיימים אותה בגופם ובנפשם, נוטי קוויה ומציבי מטרותיה, מגיניה ושומריה, הרי אין מגלים דברים שבאהבה, שהצנעה נאה להם, דברים בינו לבינה. כלומר בינו לארצו. מולדת זו שאתה קשור בה בכל נימי הנפש, עיר זו שבה גדלת ונהיית לאיש, אינה נתפסת מתוך גישה ישרה אלא בעקיפין, כאילו בהיסח־הדעת וללא ייחוד של כוונה מתוך נצנוץ של פרט, מתוך הבהוב של רגע. ואין לו אלא לקנא במשוררים, שלשונם לשון פאטריוטית חרוצה, המרהיבים עוז לשיר בריש גלי את שירת המולדת.

ואשריך, אשריך, לשון חרוצים,

המשכלת לדחות את הנכר בקש.

ואשרי השירה הכותבת "ארצי"

בלי לחוש כי דרכה על נחש.

(עמ' 172)

ואף־על־פי־כן הוא מתגבר כארי, ובהרגישו את כנפי ההיסטוריה מרחפות עליו, ומוטב לומר עלינו, הוא מתנער מכל היסוס ושר לנו את שירת היישוב במלוא תופסת הנפש ובכל יקר ביטויו. הוא שליך אחר גוו את הפזמוניות המחודדת, המבודחת־מרנינה וניגש בדחילו ורחימו לכתוב בחרט־אנוש את המאורעות ההיסטוריים המכריעים, שעברו על הישוב בעשרים השנים האחרונות, את גלגולי האדם היהודי בארץ, את מערכי נפשו, עוז ידו עם כל מאבק ומאבק, מאז ימי "המאורעות" ועד למלחמת השחרור. פעמים אין השיר אלא עובדה ידועה לכל, חיצונית, ועובדה נפשית, שנתנסתה במתח רגשי מסויים, בהתחדדות המוחין ובלשון פיוטית מאומנת, אבל בשביל ההיסטוריה של העם, הרי יש חשיבות בהנצחת מאורע היסטורי על קוויו ההווייתיים, עד ששוכחים לרגע את הקרבה היתרה וחיים את ההיסטוריה בהווה.

אלתרמן הוא שנתן לנו את הכרוניקה החויתית־ההוויתית של הישוב בתקופה האחרונה רבת המשברים ורבת התנופות: הוא שר לנו את כל המשמעות האנושית־

הגורלית, התרבותית־הלאומית של עלייה ב׳, את החתירה בימים ואת גירוש קפריסין, את כיבושי ההתיישבות בגלוי ובסתר, את סיורי הנוער ואת קרבות הלילה, את פעולות ההגנה בעיר ובכפר, בהרים ובימים, את הדריכות ארוכת הטווח, את המעשיות הברוכה שלא נס ליחה האידאי, את ההתכוננות בגוף ובנפש, בחומר וברוח לקראת השעה הגורלית, על היחידים הנבחרים, המוכנים להעמיס על עצמם כל מעמסה, שתמיד הם נכנסים בעבי הקורה ועם זה מרחיקים עצמם מכל אבק של רווח, שלא ביקשו אלא לחיצת יד, קצת נשימה לאחר הריצה הארוכה וקריצת עין תום לב – אותם הריעים ריעיו, שהכינו את הצבאיות העברית, שתכננו את מערכות ישראל, בחרוף נפש, בצלילות דעת ובפקחות יתרה, באידיאליזם שתקני ללא סרח מלל.

ויש שהדברים גולשים עד כדי פרוזה מחשבתית־פובליציסטית מובהקת, מכח המתח הרגשי וחריפות הלשון, עם נופך של פקחות אישית וערבות פיוטית, אך כאן ההיסטוריה בכבודה ובעצמה מדברת מכל שורה ושורה, מכל תג ותג. שכינת הדורות דופקת בו באלתרמן ואינה משיירת לו שהות ופתח לשהייה. ולכן פה ושם חסרה כעין הצטללות פיוטית אחרונה והתנגנות מוסיקאלית, אבל גם הרופף מבחינה פיוטית־אמנותית נבלע במסכת ההיסטורית כולה. כאן יושב האיש אלתרמן, שההיסטוריון, העתונאי והפייטן נתקפלו בו יחדו וכותב את ההיסטוריה הנפשית־ההווייתית של הישוב, שאין ההיסטוריונים המלומדים־מאד מגיעים אליה.

אור של בינה שפוך על הכל. שירתו של אלתרמן, והשירה המודנית בל, כבר חרגה מן המסגרות המקובלות של החמימות הנפשית־הרגשית. יש ויש מקום גם לבינת הלב ולרגשת המוח, ומכל שכן יש מקום לחדש ולהבריק את האפאראט הציורי־הדימויי. אין אלתרמן חוכך לכנוס מקצת בעייתיות אל שירתו, עיונים למהות האומה ולדמותה בגולה ובארץ, ניחושים למיזוג הגלויות וגילויי גורלנו בארץ, וגם בינה בדרכי אדם ועולם. אמן הוא אלתרמן לניסוחים פקחים־מומלחים של מחשבות, להגדרות הגיוניות מחוכמות־חריפות, יפות־קולעות. בינה זו מתרוממת כדי מחשבה הגותית־פיוטית, עמקנית וכוללנית, ועם זה פורטנית ומוחשית על סוד החיים והמוות בעולם, כדי תפיסה פילוסופית של כל הוויתנו בשיר הגדול ״עשרה אחים״.

כרוניקה של הישוב ושירת ההגות מזה – וגיבושים נוצצים של ליריקה מזה, כגון השירים במדור ״כחוט השני״, והוא המדור השלישי בספר ״עיר היונה״, וגם במקומות אחרים, כשהחומר הפיוטי מגיע לסינון וריכוז, להארמוניה של ציור וריפלכסיה וניגון, והכל מעוגל, מהוקצע ושלם.

כלום מיצינו בכך את "עיר היונה", שרוב שוני לו בתוכן ובצורה, וגם ריבוי מדרגות? לא! עוד יש לרדת אל גניו ולנוע בין ערוגותיו, ועוד יתגלו לנו נופים חדשים שלא שערנום מראש.